

Oldřich Nový vlastně nikdy neodcházel

Šárka Gmiterková, *ON: Kristian v montérkách* (Praha: Národní filmový archiv, 2022).

Obsáhlá kniha Šárky Gmiterkové o Oldřichu Novém, kterého si většinová společnost pamatuje zejména jako hvězdu prvorepublikových a protektorátních filmů, je výsledkem autorčina dlouholetého a systematického výzkumu. Jde také o průlomovou studii, neboť se doposud žádné domácí star nedostalo takto rozsáhlé monografie ukotvené ve filmovědné metodologii, která navíc v mnohém překračuje rámec pouhé případové studie. Přestože mezera v bádání na poli hvězdné slávy již dnes není tak velká jako před deseti lety, Gmiterková se odvětví star studies v Česku věnuje patrně nejdéle a nejsystematičtěji. Již v roce 2012 editorsky zaštitila číslo *Illuminace*, které se vůbec poprvé tematicky věnovalo právě českým filmovým hvězdám. Publikovala v něm text¹⁾ vycházející z její magisterské práce²⁾ o Jiřině Štěpničkové, která se stala východiskem i pro další zahraniční publikace v periodikách jako *Celebrity Studies*,³⁾ ale také základním výchozím bodem na poli průzkumu hvězdné slávy v prvorepublikovém a protektorátním filmu, kde do popředí vystupuje mimo jiné vztah mezi hereckou filmovou slávou a divadlem. Logicky pak na tento výzkum navázala svou disertační prací. Ta si kladla za cíl ze stejného bodu překročit do systému poválečného filmového průmyslu v zestátněné československé kinematografii, a to právě na specifickém případě Oldřicha Nového.⁴⁾ Vyústila až v recenzovanou knižní publikaci, kde je tvůrčí působení herecké ikony vymezeno do tří tematických kapitol. Ty nad ústředním subjektem klenou primárně časový oblouk: Gmiterková se v souladu s cílem své disertační práce zabývá dialogem mezi vrcholnou slávou prvorepublikové a protektorátní hvězdné osobnosti a jeho obrazem v centrálně řízeném kinematografickém systému státního socialismu. Nadto však ještě zkoumá pozdní období Nového kariéry — od poloviny 50. let až do konce šesté dekády, které dalo základ nostalgickému vnímání jeho hvězdného obrazu v podobě, jaká je dodnes v podstatě nezměněná.

Tato kniha vychází v období, kdy je disciplína star studies v českém prostředí (i výraznou zásluhou Gmiterkové) poměrně integrována a aplikována na výzkum různých období v regionálních i zahranič-

1) Šárka Gmiterková, „Filmová ctnost je blond: Jiřina Štěpničková (1930–1945)“, *Illuminace* 24, č. 1 (2012), 45–68.

2) Šárka Gmiterková, „Jiřina Štěpničková: česká národní hvězda 1930–1945“ (Magisterská diplomová práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2010).

3) Šárka Gmiterková, „Betrayed by Blondness: Jiřina Štěpničková between authenticity and excess — 1930–1945“, *Celebrity Studies* 7, č. 1 (2016), 45–57.

4) Autorka záměr své disertační práce představila v roce 2013. Šárka Gmiterková, „Od Kristiána k Zachovi: Oldřich Nový 1935–1969“, *Illuminace* 25, č. 1 (2013), 138–144.

ních kinematografiích. Studie českých teoretiků přitom nejsou omežovány lokálním prostředím, naopak. Například kniha Milana Haina o hollywoodském producentovi Davidu O. Selznickovi⁵⁾ navazuje na badatelskou tradici zaměřující se na studiový systém v klasickém a postklasickém období. Stejně tak není obor limitován filmovým médiem, například texty Miroslavy Papežové se zabírají hvězdností napříč různými kulturními průmysly.⁶⁾ Zájem o hvězdné obrazy v českém, potažmo východoevropském prostoru napříč obdobími a médii prozrazuje například speciální číslo časopisu *Studies in Eastern European Cinema* „Special Issue on Stars and Stardom in Eastern European Cinema“, kde Richard Vojvoda publikoval článek o Zdeňku a Janu Svěrákových.⁷⁾ Obor je navíc komplementárně využíván v širším badatelském poli, jak dokazuje i kapitola Ewy Ciszewské o hvězdách na karlovarském filmovém festivalu v knize *Proplétání světů: Mezinárodní filmový festival Karlovy Vary v období studené války*.⁸⁾ Dále témata hvězd i v transnacionálním prismatu pronikají do sféry audiovizuálních esejí: nedávno například v časopisu *Tecmerín* vyšla esej Veroniky Hanákové a Jiřího Angera o popularitě hvězdy telenovel Natalie Oreiro v ČR a bývalém východním bloku.⁹⁾ V neposlední řadě filmovědné katedry v Česku generují čím dál více diplomových prací ukotvených ve star studies metodologii, dosud vznikajících nejčastěji právě pod vedením Gmiterkové, jež metodologii star studies šíří dál.¹⁰⁾

Je to právě rozvětvenost tohoto oboru, v mezinárodním prostředí již dlouhodobá, ale projevující se v posledních letech i v regionálním prostoru, která mne přivádí k první velké kvalitě této monografie. Gmiterková v úvodu představuje metodologický přehled disciplíny star studies, první takového typu v českém jazyce — dílčí teoretické přístupy byly doposud aplikovány na konkrétní výzkumné texty. Například již zmíněná monografie Milana Haina, která této knize předcházela, se v souladu se zaměřením knihy soustředí primárně na představení metodologických textů souvisejících spíše s badáním v oblasti studiového systému.¹¹⁾ Gmiterková naproti tomu nabízí metodologický aparát v průřezu touto disciplínou, od kanonických textů Richarda Dyera¹²⁾ nebo Barryho Kinga¹³⁾ až po přiblížení novějších trendů v této oblasti, jako je studium transnacionální slávy nebo redefinice aktuálního hollywoodského stardomu. Tato část knihy (31–65) zpřehledňuje dnes už bohatě rozvětvený obor a zpřístupňuje stručný exkurz do terminologie i vývoje metod v závislosti na regionech zkoumání (Hollywood vs. národní kinematografie) schůdnějším způsobem než například zatím nepřeložená přehledová publikace Martina Shinglera,¹⁴⁾ na kterou byl student se zájmem o star studies dosud odkázán.

5) Milan Hain, *V tradici kvality a prestiže: David O. Selznick a výroba hvězd v Hollywoodu 40. a 50. let* (Praha: Casablanca, 2021).

6) Například Jiří Anger – Miroslava Papežová, „Kdo se otáčí za Slunečnicí? Nostalgický konstrukt hvězdného obrazu Inky Zemánkové“, *Iluminace* 34, č. 3 (2022), 25–68.

7) Richard Vojvoda, „Selling ‘Czechness’ abroad: images of Jan and Zdeněk Svěrák in promotion and reception of *Kolya*“, *Studies in Eastern European Cinema* 13, č. 2 (2022), 196–210.

8) Ewa Ciszewska, „Slovanské krásky: Strategie formování socialistických hvězd na příkladu polských hereček na MFF Karlovy Vary“, in *Proplétání světů: Mezinárodní filmový festival Karlovy Vary v období studené války*, ed. Jindřiška Bláhová (Praha: Národní filmový archiv, 2023), 171–187.

9) Veronika Hanáková – Jiří Anger, „Natalia Oreiro: Screen Stars Dictionary“, *Tecmerín*, č. 11 (2023), *vimeo*, cit. 5. 10. 2023, <https://vimeo.com/828945268>.

10) Například Adam Lukůvka, „Šašek předává své herecké žezlo: Hvězdné osobnosti Bolka, Anny a Vladimíra Polívkových“ (Bakalářská diplomová práce, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, 2019).

11) Hain, *V tradici kvality a prestiže*, 26–41.

12) Například Richard Dyer, *Stars* (London: BFI, 1998).

13) Například Barry King, „Articulating Stardom“, in *Stardom: Industry of Desire*, ed. Christine Gledhill (London: Routledge, 1991), 169–185.

14) Martin Shingler, *Star Studies: A Critical Guide* (London: Palgrave Macmillan – BFI, 2012).

Metodologická kapitola tak může být přínosná pro začínající vědce, teoretiky a historiky filmů, ale díky své přístupné formě, která přibližuje koncepty bádání na konkrétních příkladech, i pro laickou veřejnost. Zároveň si Gmíterková připravuje metodologické pole, ze kterého v jednotlivých kapitolách vychází, aniž by se daných teoretických rámců striktně držela. Takový přístup dává autorce interpretační volnost a jejím závěrům původnost v rámci specifického kontextu. I přesto, že je její téma logicky více ukotveno v textech zkoumajících lokální hvězdné systémy, pro které jsou zásadní autoři jako Ginette Vincendeau¹⁵⁾ nebo Joseph Garncarz¹⁶⁾, neváhá v některých případech aplikovat i srovnání se závěry publikací soustředících se výhradně na hvězdnost ve studiovém systému. Pro takové paralely však autorka vždy nachází oporu v jasné předestřeném a shromážděnými materiály podloženém kontextu. Například když jí analýza záznamů z dramaturgických porad nebo nerealizovaných scénářů dovoluje tvrzení, že státem řízená kinematografie po roce 1948 programově cílila na výrobu filmů přímo určených pro hvězdný typ Oldřicha Nového, které autorka označuje převzatým termínem „star vehicle“ (225).

Přes úvodní metodologický exkurz do specializovaného oboru filmové vědy je ale kniha bez přehánění interdisciplinární — autorka je vybavena znalostí historickým kontextem podmíněných textů i publikací současné teatrologie. Obeznamena s fungováním a vývojem divadelních scén a žánrů v předválečném Československu otevírá druhou kapitolu obsáhlým exkurzem do prostředí, které bylo pro pozdější filmovou hvězdu formativní z hlediska typu, ale i komunikace a interakce s diváctvem a profesními insidery. Rámováním lokální hvězdy coby osobnosti rozkročené mezi vícero mediálních průmyslů zdůrazňuje důležitost divadelních scén a hereckých průníků mezi filmem a divadelními institucemi, nabízí vhled do repertoárové skladby předválečných divadel, historie a systémově podmíněné variace operetního žánru i fungování konceptu star divadel. To vše pak na základě analýzy programových skladeb divadel, rozhlasových záznamů, propagačních materiálů i výkazů o návštěvnosti přesně interpretuje v popisu vývoje kariéry Oldřicha Nového. Ten, vycházející z divadelního prostředí, právě zde cizeloval a dovedl k vrcholu svůj typ, který stvrdila v podstatě až protektorátní kinematografie. Jeho kariéru pak Gmíterková stále nutně vnímá v paralele k divadelnímu světu a podrobný popis chaotických změn v zestátněné kinematografii, na který je český filmový historik už zvyklý, nezůstává detailnímu přehledu obdobného dění v divadelním prostředí nic dlužen. V těchto pasážích sice nabobtnává poznámkový aparát a fakt, že některé souvislosti jsou v různých kontextech připomínány vícekrát, může text znejasňovat i pro poučenějšího čtenáře, zvláště když jsou místy podstatné a navíc velmi podnětné informace rozkryty právě až pod čarou. Nicméně je to ono množství interpretovaných materiálů, co umožňuje autorce demytizaci příběhů slavných prvorepublikových herců. Té se jí daří dosáhnout nejen deklarovanou ambicí vyplnit mezeru, kterou přehlíží u nás hojně vydávaná popularizační životopisná literatura, ale podrobné čtení rozličných nashromážděných zdrojů nabízí skrze uvažování nad hvězdným systémem a star obrazy i alternativní pohled na fungování kulturních průmyslů. Jde patrně o nejsilnější stránku knihy, neboť přesahuje z filmovědného oboru do historických i širších uměnovědných disciplín, aniž by její závěry byly dogmatické. Naopak otevírají pole, na kterém se dá při analýze dalších hvězdných osobností (ale nejen jich) dále plodně pracovat.

Zmínila-li jsem v úvodu, že tři kmenové části této knihy (kapitoly 2–4) kopírují vývojový oblouk v kariéře zkoumané hvězdy, není toto tvrzení úplné. Gmíterková sice rozdělila dráhu Nového do časo-

15) Ginette Vincendeau, *Stars and Stardom in French Cinema* (London: Continuum, 2000). Je zásadní pro metodologické ukotvení knihy, navíc zakládá i většinový autorčin pojmový aparát („stars“ vs. „hvězdné osobnosti“).

16) Joseph Garncarz, „Hvězdný systém ve výmarské kinematografii“, *Iluminace* 24, č. 1 (2012), 31–43.

vě vymezených období, která artikulovaně souvisí s dílčími změnami státního a filmového zřízení, a nabízelo by se tedy hercovo působení vztahovat vždy k určitým aspektům kulturní politiky. Autorka ale tuto zkratku nedělá: ke každé z částí přistupuje odlišně, hierarchizuje jednotlivé informace a volí různé koncepty k jejich rozkrytí. Místo toho, aby byly jednotlivé fáze uzpůsobeny primárnímu čtení režimů, k jakému by takové dělení svádělo, ze správného vyhodnocení relevance materiálů více než cokoliv jiného vystupuje jistá kontinuita vztažená k hvězdnému obrazu. V kapitole 2 je první fáze Nového kariéry líčena jako v mnohém normativní pro jeho hvězdný typ, který v závislosti na lokálním tržním systému rozkročeném mezi rozhlas, divadlo a film zůstával pod hercovou kontrolou. Autorka vcelku klasickou metodou¹⁷⁾ rozkrývá jednotlivé znaky jeho projevu, postihuje ho na pozadí autorské divadelní činnosti, jež měla v začátcích jeho filmového působení klíčovou roli na finálním ustálení jeho typu v podobě *Kristiana* (Martin Frič, 1939). Rámuje Nového jako svébytného aktéra, který si vlastní iniciací podmnínil žánrové ustálení v dobovém divadelním odvětví a obklopi se tvůrčím kolektivem, s jehož přispěním uvedl svůj budovaný obraz do filmové a divadelní synergie. Zatímco v analýze jeho divadelního působení se autorka spoléhá na interpretační rovinu programových skladeb, rolí a ohlasů, z rozhlasových nahrávek už abstrahuje prvky typizovaného projevu, který detailněji popisuje na konkrétních filmech. Je ale pravdou, že oproti dalším dvěma kapitolám tu analyzované snímky nevystupují příliš samy za sebe — slouží více jako vzorový segment, z kterého jasněji vystupuje Nového ustálený typ, což potvrzují i analyzované dobové ohlasy. Detailní rozbor gest, kostýmů, interakce s hereckými partnery i pnutí v jeho obrazu v závislosti na spolupráci s různými režiséry a snahou o inovaci umožňuje postihnout znaky, z nichž se hvězdná osobnost skládá. Ve srovnání s následující kapitolou ale může trpět kromě disproporčního fokusu na konkrétní snímky i lehce citelnou absencí závěru.

Třetí kapitola knihy, která mapuje pokusy o přerod protektorátní salonní hvězdy v socialistickou star, je obsáhlejší a co do analýzy systému i jednotlivých rolí konkrétnější, a tvoří tak těžiště celé monografie. V této části je viditelné, že důsledná analýza předúnorových žánrů a hvězdné typologie v části předchozí vznikla za cílem aplikovat tyto poznatky do analýzy zhruba pěti let snahy o přizpůsobení výjimečného a stále oblíbeného typu a vyrovnání se s hercovou minulostí. Toto schéma pravděpodobně logicky vychází z původního konceptu disertační práce, která měla právě v tomto bodě pointovat. Přidávám tento poznatek do textu pouze jako dramaturgický postřeh, rozhodně se nejedná o výtku, neboť pole dílčích prvků, ze kterého autorka v rozboru Nového úloh v zestátněném režimu vychází, je připraveno velmi pečlivě. Tento kontext ještě rozšiřuje vyčerpávajícími exkurzy do struktur dramaturgie a kulturního vývoje, jejichž absolvování ale čtenáře odmění třemi čtivě vystavěnými případovými studii v podobě nekonvenčního čtení konvenčně vnímaných snímků. Tyto analýzy jsou vyvrcholením třech podkapitol, kterými kniha zastrešuje fáze raně socialistického filmového systému a jeho pokusy o zúčtování s minulým režimem pomocí tří metod — parodie, vytěsnění a relativizovaného návratu. Kniha tak odmítá premisy dosud publikovaných životopisných publikací a dokumentárních cyklů, které absenci zájmu o toto na materiály nesmírně bohaté období dávají na vrub hořkému osudu herce, jenž se stal režimní obětí. Gmíterková naopak díky průzkumu dokumentů a dobového étosu dokazuje, že některé hvězdy na svém poúnorovém působení minimálně částečně participovaly a díky stabilitě znaků jejich osobnosti, která se do filmů promítá, relativizuje i často skloňovaný regres jejich

17) Opírá se o některé z kanonických textů představených v úvodní kapitole jako Dyer, *Stars*. V analýze hereckých projevů například vychází z King, „Articulating Stardom“, 169–185 nebo James Naremore, *Acting in the Cinema* (Berkeley – Los Angeles: University of California Press, 1988).

hvězdného obrazu. S oporou nejen žánrových teorií vede v analýze budovatelských filmů s Novým v hlavní roli zábavný dialog s jeho protektorátním milovnickým typem. Dochází tak k unikátním závěrům, ve kterých na feministickou podnikovou agitku aplikuje operetní schéma nebo zpochybňuje i dnes často neproblematizovaně vnímanou podvratnost parodického snímku *Pytlákova schovanka aneb Šlechtný milionář* (Martin Frič, 1949). To vše si může dovolit díky pečlivě vystavěné struktuře korpusu hvězdných znaků, jejichž sledovaná kontinuita má demystifikační účinek oproti normativnímu čtení (filmové) historie.

V závěrečné čtvrté kapitole se Gmíterková vrací k důležitosti zmnožené mediální přítomnosti. Zde však již citelně více než divadlo vstupuje do popředí televize, která začala uvádět vzpomínkové pořady. Autorka tím odhaluje pozoruhodný oblouk spojující generace, když se v nostalgizujícím programu vedle sebe objevuje stárnoucí hvězda připomínající minulou dobu po boku tehdy vycházející star Jiřiny Bohdalové. Zpřítomňující efekt, s jakým autorka Nového do tohoto kontextu dosazuje společně s portrétem kulturní situace 60. let, odhaluje kořeny vnímání Nového legendy, která je dodnes aktuální. V této pasáži také těží z dobové korespondence a analýzy menších rolí, které předznamenávají jeho návrat v nostalgické podobě vrcholící v notoricky známých *Světácích* (Zdeněk Podskalský, 1969). Jsou to ale právě vedlejší role, jejichž popisem autorka stvrzuje typ celoživotního milovníka, kterému typovou profilací nepřekazila toliko ani změna režimu, jako mnohem prozaičtější okolnost — stáří. Fakt, že role záporných postav nebo ztrápených manželů jsou pro čtenáře spíše pozoruhodným objevem než připomínkou, jen přidává tečku k dovětku za autorčiným bezchybným postihnutím typu, který se v určité podobě vtiskl do kolektivní kulturní paměti. Jako by se nikdy nezměnil a neodešel.

K vyjmenovaným kvalitám monografie nutno přiřadit grafickou úpravu v čele s obrazovou přílohou, která doplňuje analytickou stránku určitých pasáží, použití fotografií navíc není nadužíváno, jejich zapuštění v textu je případné. Ovšem nemohu se ubránit dojmu, že i fotografie v těle samotných částí by mohly být opatřeny určujícím popiskem, jak je tomu v přehledové části po konci každé kapitoly. Je sice pravdou, že pokud fotografie slouží k reprezentaci analyzovaných gest a projevů, jako je tomu v části druhé, nebo ilustrují analýzu snímků ve třetí a čtvrté kapitole, kontext je buď jasný, nebo nepotřebný. Nicméně u grafických ukázek plakátů či propagačních materiálů by rámcové určení vhodné bylo. Text je jinak přehledně členěný do jasně vymezených podkapitol, jejichž obsah dostává mnohdy poutavým názvům. Autorčin sebevědomý vhléd do problematiky přes zábavně postulované dílčí závěry rytmizuje hutnost informací a kniha je i přes své akademické ukotvení opravdu čtivá. Nedovolím si odhadnout přístupnost textu pro čistě laickou veřejnost mimo uměnovědné nebo historické obory. Faktem je, že i pro studenta nebo filmovědného teoretika a historika může představovat zábavný vhléd do dosud jen málo rozkrytých kontextů, zároveň však díky bohatému poznámkovému aparátu a přehlednému rejstříku pojmů nabízí soustředěný ponor do výzkumné problematiky. Může tak být velmi nosnou příručkou pro další výzkumy, které se nutně nemusí metodou star studies omezovat. V každém případě se pisatelka této recenze připojuje k upřímné naději Šárky Gmíterkové, že její opravdu výjimečná a průlomová monografie, dokládající badatelskou relevanci a přínos zájmu o komplexní obrazy filmových hvězd, bude následována dalšími podobně obsáhlými studiemi, které obzory úzce profilovaných uměnovědných oborů dalece přesahují.

Valerie Coufalová (Univerzita Karlova)

Bibliografie

- Anger, Jiří – Miroslava Papežová. „Kdo se otáčí za Slunečnicí? Nostalgický konstrukt hvězdného obrazu Inky Zemánkové“, *Iluminace* 34, č. 3 (2022), 25–68.
- Ciszewská, Ewa. „Slovanské krásy: Strategie formování socialistických hvězd na příkladu polských hereček na MFF Karlovy Vary“, in *Proplétání světů: Mezinárodní filmový festival Karlovy Vary v období studené války*, ed. Jindřiška Bláhová (Praha: Národní filmový archiv, 2023), 171–187.
- Dyer, Richard. *Stars* (London: BFI, 1998).
- Garncarz, Joseph. „Hvězdný systém ve výmarské kinematografii“, *Iluminace* 24, č. 1 (2012), 31–43.
- Gmíterková, Šárka. „Betrayed by Blondness: Jiřina Štěpničková between authenticity and excess — 1930–1945“, *Celebrity Studies* 7, č. 1 (2016), 45–57.
- Gmíterková, Šárka. „Filmová ctnost je blond: Jiřina Štěpničková (1930–1945)“, *Iluminace* 24, č. 1 (2012), 45–68.
- Gmíterková, Šárka. „Jiřina Štěpničková: česká národní hvězda 1930–1945“ (Magisterská diplomová práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2010).
- Gmíterková, Šárka. „Od Kristiána k Zachovi: Oldřich Nový 1935–1969“, *Iluminace* 25, č. 1 (2013), 138–144.
- Hain, Milan. *V tradici kvality a prestiže: David O. Selznick a výroba hvězd v Hollywoodu 40. a 50. let* (Praha: Casablanca, 2021).
- Hanáková, Veronika – Jiří Anger. „Natalia Oreiro: Screen Stars Dictionary“, *Tecmerín*, č. 11 (2023), *video*, cit. 5. 10. 2023, <https://vimeo.com/828945268>.
- King, Barry. „Articulating Stardom“, in *Stardom: Industry of Desire*, ed. Christine Gledhill (London: Routledge, 1991), 169–185.
- Lukůvka, Adam. „Šašek předává své herecké žezlo: Hvězdné osobnosti Bolka, Anny a Vladimíra Polívkových“ (Bakalářská diplomová práce, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, 2019).
- Naremore, James. *Acting in the Cinema* (Berkeley – Los Angeles: University of California Press, 1988).
- Shingler, Martin. *Star Studies: A Critical Guide* (London: Palgrave Macmillan – BFI, 2012).
- Vincendeau, Ginette. *Stars and Stardom in French Cinema* (London: Continuum, 2000).
- Vojvoda, Richard. „Selling ‘Czechness’ abroad: images of Jan and Zdeněk Svěrák in promotion and reception of *Kolya*“, *Studies in Eastern European Cinema* 13, č. 2 (2022), 196–210.